

Titulus Crucis – co właściwie kazał napisać Piłat?

Paweł Paszko OFMCap

Pontificia Università Antonianum <https://ror.org/059xffm27>

p_paszko@antonianum.eu <https://orcid.org/0000-0001-6607-5409>

Na większości wyobrażeń Ukrzyżowanego nad głową Chrystusa widnieje napis „INRI”, będący akronimem łacińskiej frazy „Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum”, co najczęściej tłumaczymy jako „Jezus Nazarejczyk, Król Żydowski”. Czy na pewno taki właśnie napis znajdował się na krzyżu Jezusa? Jak rzeczywiście brzmiał ów *titulus crucis* lub *titulus damnationis*, czyli tytuł winy, który według danych ewangelicznych umieszczono nad głową ukrzyżowanego Jezusa?

Na postawione pytania spróbujemy odpowiedzieć w trzech etapach analizy: (1) najpierw pokrótce przeanalizujemy dane ewangeliczne dotyczące napisu na krzyżu; (2) następnie spróbujemy skonfrontować te dane z istniejącą relikwią tabliczki winy, znaną jako *Titulus Crucis*; (3) na końcu zaś omówimy hipotezę tetragramu w kontekście hebrajskiego brzmienia inskrypcji umieszczonej na krzyżu Jezusa.

1. Titulus Crucis Jezusa według Ewangelii

1.1. Synoptycy a Jan

Wszystkie cztery Ewangelie kanoniczne są zgodne co do tego, że powód kary śmierci, na jaką został skazany Jezus z Nazaretu, został w formie zapisanej umieszczony w miejscu ukrzyżowania. Marek i Łukasz określają go jako ἐπιγραφή, czyli „napis” (Mk 15, 26; Łk 23, 38), natomiast Mateusz i Jan używają imiesłowu od czasownika γράφω („pisać”), wskazującego na fakt zapisania treści inskrypcji (Mt 27, 37; J 19, 19).

Ewangelista Jan jako jedyny posługuje się terminem τίτλος („tytuł”), który odpowiada łacińskiemu określeniu *titulus* (J 19, 19). W starożytności *titulus*, a dokładniej *titulus damnationis*, był dość częstym, choć niekoniecznym elementem towarzyszącym egzekucji skazańców. Niekiedy taki napis z tytułem winy był niesiony przed skazańcem, czasem także wieszany na jego szyi (Linke, 2009, s. 125–128). W przypadku Jezusa Ewangelista Marek nie określa pozycji tego napisu; Jan zaznacza, że umieszczono go „na krzyżu” (ἐπὶ τοῦ σταυροῦ); Łukasz precyzuje, że napis był „nad Nim” (ἐπ’ αὐτῷ); Mateusz natomiast podaje, że napis został umieszczony „nad Jego głową” (ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ). Taką właśnie lokalizację napisu najczęściej przedstawia tradycja ikonograficzna: na górnej, krótszej części pionowej belki krzyża. Niektórzy podważają historyczną możliwość takiej pozycji napisu, jako że nie mamy żadnych innych historycznych świadectw potwierdzających taką praktykę. Trudno jednak przypuszczać, aby Ewangeliści, piszący dla czytelników dobrze znających praktykę rzymskich egzekucji, wprowadzili szczególnie całkowicie niezgodny z rzeczywistością historyczną (Brown, 1994, s. 963).

Znamienne jest, że krzyżowa inskrypcja stanowi jedyne znane nam słowa odnoszące się do Jezusa, które zostały zapisane jeszcze w czasie Jego ziemskiego życia. Każdy z czterech Ewangelistów przytacza jednak ten napis w nieco innym brzmieniu:

Mk 15, 26: Był też napis z podaniem Jego winy, tak ułożony: *Król Żydowski*.

καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη· ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

et erat titulus causae eius inscriptus *rex Iudaeorum*.

Mt 27, 37: A nad głową Jego umieścili napis z podaniem Jego winy: *To jest Jezus, Król Żydowski*.

Καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην· οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

et inposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam *hic est Iesus rex Iudaeorum*.

Łk 23, 38: Był także nad Nim napis: *To jest Król Żydowski*.

ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ ἐπ’ αὐτῷ· ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων οὗτος.

erat autem et superscriptio inscripta super illum *hic est rex Iudaeorum*.

J 19, 19: Wypisał też Piłat tytuł winy i kazał go umieścić na krzyżu. A było napisane: *Jezus Nazarejczyk, Król Żydowski*.

ἔγραψεν δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· ἦν δὲ γεγραμμένον· *Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων*.

Scriptus autem et titulus Pilatus et posuit super crucem. Erat autem scriptum *Iesus Nazarenus rex Iudaeorum*.

Różnice pomiędzy poszczególnymi wersjami napisu nie muszą oznaczać sprzeczności w przekazie, lecz mogą wynikać z faktu, że każdy z Ewangelistów przytacza jedynie część oryginalnej formuły lub oddaje ją w sposób skrótowy. Zestawiając relacje poszczególnych Ewangelistów, można zauważyć, że Marek i Łukasz nie precyzują, kto umieścił ten napis; Mateusz mówi, że „umieścili” napis (w domyśle: rzymscy żołnierze). Synoptycy także nie sugerują wprost, jakoby sam napis miał mieć charakter szyderczy czy ironiczny – był to tytuł winy, czyli uzurpacja władzy królewskiej. Drwiący charakter tej królewskiej tytułatury ujawnia się natomiast w scenie szyderstw rzymskich żołnierzy, którzy zwracali się do Jezusa szyderczo: „Witaj, Królu Żydowski!” (Mk 15, 18). Ewangelista Jan jako jedyny podaje dużo więcej szczegółów związanych z obecnością napisu na krzyżu, a ponadto pogłębia znaczenie tego, jakie przesłanie napis ów zawierał.

1.2. Król Żydowski

Jedynym wspólnym elementem łączącym wszystkie cztery warianty ewangeliczne napisu na krzyżu jest sformułowanie: „Król Żydowski” – ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων – „Rex Iudaeorum”. Jak rozumieć to sformułowanie? Wyrażenie „król żydowski”, które nie występuje w takiej formie w Starym Testamencie¹, na kartach Nowego Testamentu pojawia się 18 razy i zawsze w odniesieniu do Jezusa z Nazaretu (Rigato, 2005, s. 31). Znamienne jest, że tytuł ten nadawany jest Mu jedynie przez pogan: magów przybyłych do Jerozolimy (zob. Mt 2, 1), Piłata oraz jego żołnierzy,

¹ „Król żydowski” nie pojawia się ani w tekście hebrajskim (TM) ani w greckim (LXX). Stary Testament zna jedynie tytuły „król Judy” oraz „król Judei”.

ale nigdy przez samych Żydów. W ten sposób Rzymianie, bardziej przez drwinę czy ironię, które w ujęciu Janowym nabierają charakteru niezamierzonego prorocstwa, przypisują Jezusowi tytuł Króla Żydowskiego. Tytuł ten ma usprawiedliwiać skazanie Go na śmierć (Rigato, 2005, s. 32).

W relacji Jana to sam Piłat wypisuje tytuł winy i umieszcza go na krzyżu, w domyśle: rękami swoich żołnierzy. To od razu sugeruje kontekst polemiki z arcykapłanami, w którą wpisuje się umieszczenie napisu. Słynne piłatowe „Com napisał, napisałem” (J 19, 22) zdaje się sugerować ironiczny wydźwięk napisu w oczach Piłata. Najprawdopodobniej inskrypcja miała ośmieszyć mesjańskie oczekiwania związane z królewskimi pretensjami Jezusa. Niemniej jednak paradoks polega na tym, że *titulus* ogłasza zarzut, który w sensie prawnym stanowił podstawę wyroku: pretensję Jezusa do bycia królem Żydów (Förster, 2014, s. 113–115). Spośród wszystkich Ewangelistów Jan podaje najpełniejsze i najbardziej uroczyste brzmienie tej inskrypcji: Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Podniosły charakter tej formuły podkreśla również wzmianka o trójjęzycznym sposobie sporządzenia inskrypcji: po hebrajsku, łacinie i grece. Jest to dość zaskakujący szczegół, jako że wielojęzyczne napisy były wprawdzie używane w starożytności, ale wyłącznie w podniosłych i wyjątkowych kontekstach, np. przy imperialnych proklamacjach bądź na grobach znaczących władców (Brown, 1994, s. 965). To może wskazywać na szczególną intencję czwartego ewangelisty, który chciał tu – jak to miał w zwyczaju – zawrzeć subtelną ironię. O ile u synoptyków napis na krzyżu staje się powodem drwiny wobec Jezusa, o tyle w relacji Jana napis ten wyraża swoiste szyderstwo względem władz żydowskich odpowiedzialnych za śmierć Rabbiego z Nazaretu. Jezus okazuje się prawdziwym królem, co podkreśla także obecność trójjęzycznego, iście królewskiego napisu. Ukrzyżowanie Jezusa, także dzięki takiemu sformułowaniu napisu tytułu winy, jawi się jako moment jego królewskiej inronizacji (Linke, 2009, s. 140–142).

Języki inskrypcji

Zatrzymajmy się nad formą i znaczeniem trzech języków, w których – według relacji Jana – został sporządzony *titulus crucis* Jezusa. Ewangelista

notuje, że było napisane Ἑβραϊστί Ῥωμαϊστί Ἑλληνιστί (J 19, 20), to znaczy dosłownie „po hebrajsku, po rzymsku, po helleńsku”². Te trzy języki mają swoją symboliczną wymowę: hebrajski, pełniący w judaizmie funkcję języka biblijnego i sakralnego, w którym zasadniczo spisane było orędzie Starego Testamentu; rzymski, czyli łacina, był językiem oficjalnym administracji rzymskiej; helleński zaś, czyli ówczesna greka w wersji *koine*, był językiem powszechnym, w którym proklamowane i spisywane było orędzie Nowego Testamentu (Nieścior, 2015, s. 185–187). Każdy z tych języków posługiwał się innym alfabetem, który Piłat, a raczej jego skryba, musiał znać przynajmniej w podstawowym stopniu. Zastanawiano się, czy sama kolejność podana przez Jana ma jakieś szczególne znaczenie. Wydaje się jednak, że Jan nie zamierzał podawać kolejności języków według ich godności czy rangi. Nie jest też powiedziane, że kolejność podana przez Ewangelistę jest faktycznym porządkiem języków na tej inskrypcji: od góry do dołu (Rigato, 2005, s. 26–27). Do tego zagadnienia wrócimy jeszcze w dalszej części analizy.

2. Rzymska relikwia

Po tym krótkim przyjrzeniu się danym biblijnym spróbujmy skonfrontować je ze szczegółami znanej relikwii, uchodzącej za oryginalną tabliczkę umieszczoną nad głową ukrzyżowanego Jezusa. Mowa o relikwii Titulus Crucis, czyli kawałku drewna orzechowego przechowywanego w rzymskiej Bazylice Świętego Krzyża w Jerozolimie (*Santa Croce in Gerusalemme*), gdzie od starożytności czczone są relikwie męki Pańskiej (Cassanelli & Stolfi, 2012, s. 165–176). Warto zaznaczyć, że niegdyś w miejscu tej bazyliki stał pałac nazywany *Sessorium*, w którym na początku IV wieku mieszkała cesarzowa Flawia Julia Helena, żona cesarza Konstancjusza I Chlorusa i matka cesarza Konstantyna

2 Przysłówek Ἑβραϊστί użyty siedmiokrotnie w pismach janowych może oznaczać „po hebrajsku” lub „po aramejsku”. Opierając się na badaniach Marii-Luisy Rigato (2005, s. 33–50), można uznać, że napis na krzyżu jako pierwszy język miał hebrajski, a nie aramejski. Do przeciwnych wniosków dochodzą niektórzy badacze, optując za aramejskim brzmieniem pierwszego języka inskrypcji (Blinzler, 1959, s. 254; Luzarraga, 2012, s. 347–348).

Wielkiego. To właśnie z jej osobą związana jest historia odnalezienia Krzyża Świętego, a także samego Titulusa.

Według późniejszej tradycji hagiograficznej to właśnie św. Helena nadzorowała w roku 325 prace wykopaliskowe w Jerozolimie, podczas których w cysternie w okolicach Golgoty odnaleziono relikwie Krzyża Świętego, trzech gwoździ oraz tabliczki z winą Jezusa. Historia przekazuje, że Titulus został podzielony na dwie części, z lewą stroną pozostającą w Jerozolimie, a prawą przeniesioną przez św. Helenę do Rzymu. W Rzymie cesarzowa postanowiła przeznaczyć część swojego pałacu na kaplicę, w której przechowywano relikwie, w tym fragment Krzyża oraz Titulus. Do dziś w bazylice znajduje się jeden z trzech gwoździ, fragment krzyża oraz połowa interesującej nas tabliczki (Górny & Rosikoń, 2023, s. 73–85).

2.1. Cechy charakterystyczne relikwii

Tabliczka ma wymiary 25×14 cm, grubość 2,6 cm i wagę 687 g (Rigato, 2005, s. 276). Jest ona zapisana z jednej strony trzema liniami tekstu, przy czym pierwsza od góry, najprawdopodobniej hebrajska, jest w znacznej większości zniszczona i bardzo mało czytelna. Drugi wiersz zapisany jest alfabetem greckim i – co niezwykle charakterystyczne i nietypowe – znakami odwróconymi w lustrzanym odbiciu od prawej do lewej. Trzeci wiersz zawiera litery łacińskie, również odwrócone. Średnia wysokość liter to 2,5 cm. Lewy brzeg tabliczki jest dość dobrze zachowany, pozostałe brzegi są mocno zniszczone. To bywa interpretowane jako zgodne z legendą o przecięciu pierwotnej tabliczki na pół: zachowana relikwia byłaby prawą połową. Z napisu można odczytać następujące litery (w linii greckiej i łacińskiej podane poniżej bez odwrócenia lustrzanego):

Linia hebrajska: ...הניצ...

Linia grecka: IC.NAZAPENOYC.B...

Linia łacińska: I.NAZARINVS.RE...

Treść inskrypcji zasadniczo odzwierciedla wersję z Ewangelii Jana, chociaż od razu rzuca się w oczy kilka szczegółów, które nie odpowiadają dokładnie relacji czwartej ewangelii (Geiger, 1996, s. 202–207; Hesemann, 2000, s. 320–322). Są to następujące elementy:

1. Kolejność języków u Jana to: hebrajski, łaciński, grecki; relikwia natomiast ma inny porządek: hebrajski, grecki, łaciński.
2. Pismo lustrzane greki i łaciny, dość charakterystyczne i nietypowe, o którym ewangelista nie wspomina.
3. Skrócenia „IC” (gr.) oraz „I” (łac.) zamiast pełnego imienia „IECOYC” i „IESUS”.
4. Użycie w linii greckiej transkrypcji łacińskiego słowa „Nazarinus” jako Ναζαρενους („Nazarenous”) zamiast greckiego Ναζωραϊος („Nazoraioi”) użytego w J 19, 19.

Ten ostatni szczegół bywa przywoływany jako argument na rzecz autentyczności tabliczki (Hesemann, 2023). Zwolennicy tej teorii wskazują, że zauważalne różnice względem tekstu ewangelicznego mogłyby być zaskakujące w przypadku hipotetycznego fałszerstwa. Ma to jednak sens, gdyż Poncjusz Piłat, który według Ewangelii Jana podyktował napis, był urzędnikiem rzymskim i używał, zwłaszcza w dokumentach urzędowych, języka administracji rzymskiej, którym była przede wszystkim łacina. Do pisarza należało stworzenie wersji w pozostałych dwóch językach, dlatego jest całkiem prawdopodobne, że przeniósł termin „Nazarinus” w niepoprawnej greckiej formie, dokonując transkrypcji z łaciny. Z kolei skrót imienia „Iesus” lub „Iesus” jako „I” jest typowy dla rzymskich inskrypcji łacińskich. Ponieważ „Jezua” lub „Jehoszua” było w I wieku bardzo powszechnym imieniem – Józef Flawiusz wspomina 16 osób o tym imieniu – to raczej wyjątkowy był przydomek „Nazarinus”, wskazujący na króla żydowskiego z małej wioski w Galilei, przynajmniej z perspektywy rzymskiego urzędnika. Znaczący jest ponadto szczegół, że skryba Piłata użył łacińskiego „Nazarinus” zamiast późniejszego chrześcijańskiego „Nazarenus”. Rzeczywiście, „Nazarinus” jest bliższy hebrajskiemu „Nošerî” lub „Nazari” i wydaje się być formą pierwotną (Hesemann, 2000, s. 322).

2.2. Datowanie paleograficzne

W 1997 roku niemiecki historyk Michael Hesemann (2023) postanowił poddać tę kwestię naukowej analizie: przedstawił inskrypcję Titulusa ekspertom w dziedzinie paleografii hebrajskiej, greckiej i łacińskiej.

Paleografia pozwala określić przybliżony okres powstania inskrypcji poprzez porównanie stylu pisma z innymi datowanymi zabytkami. Ponieważ formy liter zmieniają się na przestrzeni wieków, analiza paleograficzna może dostarczyć istotnych wskazówek chronologicznych. Pomijając szczegółowe ustalenia i wyniki badań, według relacji Hesemanna żaden z konsultowanych ekspertów w dziedzinie paleografii nie znalazł jasných oznak późnoantycznego czy średniowiecznego fałszerstwa. Wszyscy natomiast datowali inskrypcję na okres pomiędzy I a III lub IV wiekiem po Chrystusie, przy czym większość ekspertów preferowała I wiek, a przynajmniej go nie wykluczała (Hesemann, 2000, s. 336–339).

2.3. Datowanie izotopem węgla C¹⁴

Wyniki badań przeprowadzonych w 2002 roku przez Uniwersytet Roma Tre, wskazujące na powstanie tabliczki w okresie średniowiecza (980–1146 rok po Chrystusie), stanowią istotny punkt w dyskusji nad autentycznością relikwii (Bella & Azzi, 2002, s. 685–689). Niemniej jednak w metodologii naukowej opartej na izotopie węgla C¹⁴ kluczowym czynnikiem jest czystość próbki, a Titulus Crucis jako obiekt kultu przez stulecia był narażony na liczne zanieczyszczenia organiczne (dym świec, kurz, dotyk rąk czy zabiegi konserwacyjne), które mogą zafałszować wynik datowania.

W tym kontekście warto przywołać stanowisko Marii Rigato (2005, s. 275), która zauważa, że nawet przy uznaniu wiarygodności datowania izotopowego relikwia nie traci swojej wartości naukowej. Badaczka proponuje rozwiązanie pośrednie: rzymska tabliczka może być niezwykle wierną, wykonaną w średniowieczu kopią zaginionego lub niszczonego oryginału. Taka hipoteza tłumaczyłaby paradoks, w którym cechy paleograficzne (styl pisma, nietypowe formy językowe) archaizują tekst na I wiek, podczas gdy materiał fizyczny wskazuje na datę późniejszą. W efekcie nawet jako „średniowieczne faksymile” relikwia ta pozostaje unikalnym świadectwem pierwotnej tradycji o treści krzyżowej inskrypcji.

3. Hipoteza tetragramu

Niezależnie od tego, czy uznamy rzymską relikwię Titulus Crucis za autentyczną, czy raczej za średniowieczną kopię oryginału bądź też za średniowieczny falsyfikat, pewien niedosyt pozostawia fakt, że zachowana tabliczka zawiera jedynie fragment pierwotnego tekstu: jest to zaledwie połowa całości, na dodatek w znacznej mierze nieczytelna. Dotyczy to szczególnie górnej linii, czyli tekstu hebrajskiego, z którego jednoznacznie można zidentyfikować jedynie trzy litery: *heh*, *nun* i *cade* (Brzewska & Deluga, 2011, s. 374). Próbując odtworzyć wtórnie ten tekst, najczęściej sugeruje się, że napis hebrajski miał następujące brzmienie: יהושיע הנצרי מלך היהודים *Jeszúa HaNozrí Mélech HaJehudím*.

Można jednak rozważyć również inną hipotezę interpretacyjną. Jak często podkreśla się w badaniach nad Ewangelią Jana, jej autor, którego intencja ma w dużej mierze charakter teologiczny, chętnie posługuje się aluzją, nieporozumieniem czy wieloznacznością (Brown, 1979, s. 1144). Nie można zatem wykluczyć, że również w przypadku inskrypcji umieszczonej na krzyżu Ewangelista starał się uwydatnić sens, który dla czytelnika nieznanego języka hebrajskiego nie był bezpośrednio uchwytny. Schalom Ben-Chorin, niemiecki teolog żydowskiego pochodzenia, zaproponował nieznacznie zmienioną formę przypuszczalnego brzmienia tekstu hebrajskiego widniejącego na napisie. Zasugerował on dodanie hebrajskiej spółgłoski *waw* pomiędzy drugim a trzecim słowem, otrzymując w ten sposób wyrażenie, które skrócone do akronimu tworzy święty tetragram – czyli cztery litery tworzące niewymawialne imię Boga: JHWH (Ben-Chorin, 1967, s. 180). Z punktu widzenia składni hebrajskiej można rozważyć rekonstrukcję napisu z wprowadzeniem spójnika *waw* („i”), który łączyłby określenie „Nazarejczyk” z tytułem królewskim. Podobną interpretację zaproponował także Henri Tisot (2007, s. 239–240), który po konsultacjach językowych z rabinami określił ten fenomen jako „objawienie nad objawieniami” („la révélation des révélations”). Zgodnie z tą propozycją inskrypcja hebrajska mogłaby mieć następującą retrowersyjną formę: יהושיע ומלך היהודים *Jeszúa HaNozrí WeMélech HaJehudím*.

Podobnie jak w tradycji chrześcijańskiej utworzono łaciński skrót INRI jako akronim łacińskiej frazy, tak w języku hebrajskim inicjały powyższego wyrażenia tworzyłyby skrót יהוה, który odpowiada tetragramowi, czteroliterowemu imieniu Boga Izraela: JHWH. Taka interpretacja mogłaby również rzucić światło na fakt, że Ewangelista Jan poświęca stosunkowo dużo miejsca opisowi samej tabliczki oraz reakcji, jaką wzbudziła ona wśród Żydów. W tej perspektywie polemika arcykapłanów z Piłatem (J 19, 20–22) nabierałaby dodatkowego wymiaru teologicznego. Choć niewątpliwie należy wykluczyć, że intencją samego Piłata mogła być jakakolwiek aluzja do Bożego imienia, niemniej niewykluczone, że w taki właśnie sposób interpretuje ją narrator Ewangelii, utożsamiany niekiedy z pierwotną tradycją ebionicko-judeochrześcijańską (Ben-Chorin, 1967, s. 180), wpisując ją w szerszą teologiczną narrację o objawieniu tożsamości Jezusa.

Przyjmując tę interpretację, można zauważyć, że w Ewangelii Janowej sam Jezus zdaje się zapowiadać moment objawienia na krzyżu Bożego imienia: „Gdy wywyższycie Syna Człowieczego, wtedy poznacie, że JA JESTEM” (J 8, 28). „Wywyższenie” Jezusa oznacza w czwartej ewangelii Jego ukrzyżowanie, natomiast wyrażenie „JA JESTEM” nawiązuje do imienia, które Bóg objawił Mojżeszowi (Wj 3, 14). W tym świetle skrót INRI może być odczytany jako JHWH, czyli jako wskazujący – w sensie teologicznym i symbolicznym – na imię Boga Izraela. Byłoby to tym samym subtelnym objawieniem boskiej tożsamości Jezusa z Nazaretu umierającego na krzyżu³.

Zakończenie

Podjęty w tym artykule temat *titulus crucis* pozostawia kilka otwartych pytań. Z jednej strony Ewangelici nie są zgodni co do dokładnego brzmienia tego jedynego tekstu dotyczącego Jezusa z Nazaretu,

3 Znany hymn eucharystyczny św. Tomasza z Akwinu *Adoro te devote* głosi: „In cruce latebat sola Deitas” („Bóstwo swe na krzyżu skryłeś wobec nas”, dosł. „Na krzyżu było ukryte jedynie Bóstwo”). Być może jednak nie do końca było ono aż tak ukryte, jak mogłoby się wydawać.

zapisanego materialnie podczas Jego ziemskiego życia; z drugiej strony – istniejąca relikwia tejże tabliczki, pomijając wątpliwości dotyczące jej autentyczności, nie daje nam jasnej odpowiedzi na pytanie, jaki dokładnie tekst się na niej znajdował. Proponowane są różne teorie. Jedna z hipotez, posiadająca pewną wartość interpretacyjną, zakłada, że tytuł winy, który Piłat kazał wypisać nad głową Jezusa, sugeruje znacznie więcej, niż mogłoby się z początku wydawać. Inskrypcja krzyżowa nie tylko staje się proklamacją królewskiej godności Jezusa, który iście po królewsku zostaje „intronizowany” na krzyżu; ten sam tytuł winy staje się również okazją do proklamowania Jego boskiej godności. W tej perspektywie ukrzyżowany Jezus zostaje ukazany jako Bóg Izraela we własnej osobie.

Na koniec warto przywołać starożytną glosem do Psalmu 96, znaną i cytowaną przez Ojców Kościoła (Ravasi, 1985, s. 1006), która na stałe weszła do liturgii chrześcijańskiej (Tronina, 2011, s. 89–99). Zachowuje ona szczególną formułę w wersecie 10, która brzmi: „Pan zakrólował z drzewa”. Możliwe, że termin „drzewo” pierwotnie występował w tekście hebrajskim, choć w nieco innym znaczeniu, jako polemika z kultami pogańskimi (Brinktrine, 1966, s. 105–107). Nie zmienia to jednak faktu, że tradycja chrześcijańska przejęła intuicję tej wersji tekstualnej, odczytując w niej zapowiedź Chrystusa, który jako Pan (JHWH) obejmuje królewskie panowanie właśnie na krzyżu. Niewykluczone, że podobna intuicja teologiczna, choć wyrażona w jeszcze bardziej dyskretny sposób, kryje się także w piłatowej inskrypcji umieszczonej na krzyżu Jezusa.

Abstrakt

Titulus Crucis – co właściwie kazał napisać Piłat?

Artykuł podejmuje problem brzmienia oraz interpretacji napisu umieszczonego nad głową ukrzyżowanego Jezusa. Chociaż wszyscy czterej ewangelisti wzmiankują tę inskrypcję, każdy przytacza jej treść w innej formie. Na uwagę zasługuje wariant obecny w Ewangelii Jana, który zasadniczo odpowiada trójjęzycznemu napisowi na tabliczce przechowywanej w rzymskiej bazylice i czczonej jako Titulus Crucis. Analiza tej relikwii nie daje odpowiedzi na pytanie, jakie brzmienie mogła mieć hebrajska linia tekstu inskrypcji. Zaprezentowana w artykule próba rekonstrukcji

hebrajskiego brzmienia inskrypcji otwiera możliwość pogłębionej interpretacji teologicznej tekstu, który Piłat polecił umieścić na krzyżu Jezusa.

Słowa kluczowe: Ewangelia Jana, Jezus, Męka Pańska, relikwie, tetragram, titulus crucis, ukrzyżowanie

Abstract

Titulus Crucis: What exactly did Pilate order to be written?

This article examines the wording and interpretation of the inscription placed above the crucified Jesus' head. Although all four Evangelists refer to this inscription, each records its wording in a different form. Of particular significance is the version found in the Gospel of John, which broadly corresponds to the trilingual inscription on the wooden tablet preserved in a Roman basilica and venerated as the Titulus Crucis. An analysis of this relic does not answer the question of what form the Hebrew line of the inscription may have taken. The attempt made in the article to reconstruct the Hebrew wording of the inscription opens the way to a deeper theological interpretation of the text that Pilate ordered to be placed on the cross of Jesus.

Keywords: Gospel of John, Jesus, Passion of the Lord, relics, tetragrammaton, titulus crucis, crucifixion

References

- Bella, F., & Azzi, C. (2002). ¹⁴C Dating of the 'Titulus Crucis'. *Radiocarbon*, 44(3), 685–689. <https://doi.org/10.1017/S0033822200032136>
- Ben-Chorin, S. (1967). *Bruder Jesus: Der Nazarener in jüdischer Sicht*. List.
- Blinzler, J. (1959). *The trail of Jesus*. Newman Press.
- Brinktrine, J. (1966). Dominus regnavit a ligno. *Biblische Zeitschrift*, 10, 105–107.
- Brown, R. E. (1979). *Giovanni. Commento al Vangelo spirituale*. Cittadella.
- Brown, R. E. (1994). *The Death of the Messiah: From Gethsemane to the Grave* (t. 2; The Anchor Bible Reference Library). Doubleday.
- Brzewska, I., & Deluga, W. (2011). Hebrajskie inskrypcje i hebrajskie zapisy imienia Jezus w sztuce – wybrane przykłady. W A. S. Czyż, J. Nowiński, & M. Wiraszka (red.), *Architektura znaczeń. Studia ofiarowane prof. Zbigniewowi Bani w 65. rocznicę urodzin i 40-lecie pracy dydaktycznej* (s. 368–377). UKSW.
- Cassanelli, E., & Stolfi, E. (red.). (2012). *Gerusalemme a Roma. La Basilica di Santa Croce e le reliquie della Passione*. Jaca Book.

- Förster, N. (2014). Der *titulus crucis*: Demütigung der Judäer und Proklamation des Messias. *Novum Testamentum*, 56(2), 113–133. <https://doi.org/10.1163/15685365-12341454>
- Geiger, J. (1996). Titulus crucis. *Scripta Classica Israelica*, 15, 202–207. <https://doi.org/10.71043/sci.v15i.4339>
- Górny, G., & Rosikoń, J. (2023). *Świadkowie Tajemnicy. Śledztwo w sprawie relikwii Chrystusowych* (6. wyd.). Rosikon Press.
- Hesemann, M. (2000). *Titulus Crucis. La scoperta dell'iscrizione posta sulla croce di Gesù*. San Paolo.
- Hesemann, M. (2023). *Reliquienforschung: Titulus Crucis*. http://michaelhesemann.ibk.me/19_8.html
- Linke, W. (2009). „Tytuł winy” (*titulus culpae*) Jezusa (Mk 15, 26; Mt 27, 37; Łk 23, 38; J 19, 19). *Słowo Krzyża*, 3, 124–143.
- Luzarraga, J. (2012). El Arameo en el “Titulus Crucis” de Jesús. *Estudios Bíblicos*, 70(3), 345–369.
- Nieścior, L. (2015). Napis na krzyżu Jezusa w łacińskiej egzegezie patrystycznej. *Studia Gnesnensia*, 29, 183–199.
- Ravasi, G. (1985). *Il libro dei Salmi. Commento e attualizzazione* (t. 2). EDB.
- Rigato, M.-L. (2005). *Il Titolo della Croce di Gesù. Confronto tra i Vangeli e la Tavola-reliquia della Basilica Eleniana a Roma* (2. wyd.). *Tesi Gregoriana. Serie Teologia*, 100. Pontificia Università Gregoriana.
- Tisot, H. (2007). *Ève, la femme. L'injustice de tous les temps. La plus flagrante erreur judiciaire*. Éditions du Jubilé.
- Tronina, A. (2011). „Oto Bóg zakrólował z drzewa”. Z dziejów pewnej glosy biblijnej. W A. Paciurek, A. Tronina, & P. Łabuda (red.), *Krzyż Twój wielbimy* (s. 89–99; Scripturae Lumen. Biblia i jej oddziaływanie, 3). Biblos.